

Korol L. P. A Historical and Literary True in the Historical in Novel

The article deals with the study of such literary terms as fiction and conjecture. Opinions of literary critics, writers and historians on fiction and conjecture have been analyzed. Different views on historical and literary truth are given.

Historical novels, as well as historical works of literature in general, is a complex and ambiguous phenomenon. Studying of peculiarities of the historical novel requires a more precise definition of the term „historical work of literature”. Thus, as historical prose is a synthetic phenomenon, the first problem to be considered is the one of the correlation between literature and history in the historical work of literature.

Literary conjecture and fiction are inseparable from the creative imagination of the writer. They are means of literary embodiment of the character of the historical figure and are subject to the creation of literary truth, which is a synthesis of the historical and life truth, and fiction.

The problem of the authenticity of the historical novel cannot have a definite interpretation, that is it cannot be reduced to a universal „recipe” of the documentary narration. The measure of combination of historical authenticity and fiction, of course, cannot be the same in all cases – it is the author who will define it according to his objectives and requirements of the subject.

Key words: literary truth, historical truth, literary conjecture, literary fiction, historical authenticity, historical novel.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Шевченко В. Ф.

УДК 821.161.2

С. В. Ленська

**МОДЕРНІ СТРАТЕГІЇ УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В МАЛІЙ
ПРОЗІ 1920-х рр.**

(П. ВІРИН, Л. ЧЕРНОВ (МАЛОШИЙЧЕНКО), П. ІВАНОВ)

Урбаністична тема складає одну з найприкметніших атрибутивних ознак української літератури 1920-х років. Бурхливе зростання міст, розбудова індустріального Харкова, що здобув статус столиці радянської України (1920 – 1934), будівництво великої кількості шахт, заводів, фабрик, великих і малих підприємств, відтік сільського населення в міста, формування нового для вітчизняного менталітету типу міської культури, гасло про „змичку” між містом і селом – усі ці реалії доби „червоного ренесансу” детермінували актуалізацію урбаністичної теми у мистецтві. Зміна умов життя і праці відбивалися разом із

кардинальною перебудовою побутової парадигми буття людини, що зумовило незворотні зміни у психологічній, моральній та аксіологічній площинах. Тип маргінальної людини, достовірно і точно репрезентований в образі Степана Радченка в романі В. Підмогильного „Місто”, став свого роду „героєм того часу”. Українська мала проза 1920-х років також не оминула гострої соціальної і культурологічної проблеми, моделюючи образ міста в стилістичному діапазоні від реалізму до модернізму й авангардизму.

Урбаністичний дискурс складає об’єкт наукової рефлексії сучасної гуманітаристики, розвиваючись на перетині культурології, соціології, соціопсихології, лінгвістики, літературознавства. Теоретичні засади вивчення міського тексту були закладені у працях В. Топорова, Ю. Лотмана [8; 4], що розглядали „петербурзький текст” з точки зору міфології та семіотики, а також у філософських працях О. Шпенглера, Г. Гадамера, Х. Ортеги-і-Гассета, Дж. Тойнбі та ін. У вітчизняному науковому просторі вагоме місце посідають дослідження В. Агеєвої, Р. Мовчан, В. Фоменко [1; 6; 9]. Цикл конференцій в Луганському національному університеті ім. Т. Шевченка об’єднують десятки філологів, котрі цікавляться проблемами функціонування міського тексту або його окремих маркерів в українській і світовій літературах від давнини до сучасності. Проте багата палітра вітчизняного письменства спонукає до нових пошуків.

Зокрема метою даної статті є окреслення тематичних і поетичних параметрів репрезентації міської теми у новелістиці забутих нині митців. Її актуальність убачаємо в необхідності відновлення українського літературного дискурсу в усій його повноті і дискусійності. Зіставлення зовсім несхожих за концептуально-світоглядними позиціями письменників демонструє багатство і розмаїття індивідуально-стильових пошуків у вітчизняній малій прозі доби „розстріляного відродження”.

В українському історичному і культурному просторі особливе місце посідали два міста, які в різні періоди вітчизняної історії відігравали першорядну роль і перебирали на себе функції столиці – Київ і Харків. Особливо суперництво між ними відчувалося в першій третині ХХ століття, а в літературному середовищі воно оприявнилося під час зустрічі-дискусії киян і харків’ян 1923 року. Сучасна дослідниця Я. Цимбал слушно порушує питання про окреслення „харківського тексту” [10].

Одним із його творців був Павло Вірин (спр. прізвище Комендант) (1892 – 1960), який належав до нечисленної когорти митців „розстріляного відродження”, кому пощастило вижити в жорстоку добу репресій. Художник за покликанням, він змушений був закінчити зооветеринарний інститут. У період 1917-1918 рр. він був серед організаторів видавництва „Сяйво”, свої імпресіоністичні і символістські етюди друкував у часописах „Мистецтво”, „Музагет”, „Універсальний журнал”, працював в Інституті української наукової мови. Новели і вірші

підписував криптонімом П.К. або псевдонімом Павло Вірин. Відомо, що він був ув'язнений у 1930-ті роки. Вийшовши по війні на волю, до літературної творчості не повертався [7].

Одним із символістських творів П. Вірина є пейзажний етюд „В степ” (1919), надрукований у часописі „Музагет”. Діалог двох голосів, що виражають протилежні філософсько-світоглядні позиції, утворюють бінарні опозиції степу / міста, топоса / локуса, природи / культури. Деперсоналізація наративу дозволяє розглядати текст як зразок символістської прози, а „голоси” потрактовувати як платонівські ейдоси. Символізм 1910-х рр. у науковому дискурсі часто пов'язується з неоромантизмом. „Голоси” як символістські сутності, на відміну від зовнішньої оболонки речей, в етюді П. Вірина репрезентують антиномію „істинного”, що ототожнюється з топосом степу (увираженого романтичними мотивами простору, волі), та „хибного, фальшивого”, експлікованого в символ міста: „ – Он виглядає степ, глянь – скоро зашумить він; я піду туди і з ним підніму такий шелест, якого не чула ще ні одна весна. О, почувш, прокляте місто! здригнуться твої комини, поллеш полум'я по кам'яних шляхах і заплачуть твої діти – хмародряпи, під наш регіт!” [2, с. 41]. Звукові образи також утворюють контекстуальну антонімію: степ „шумів” – місто „плакало, стогнало”. Пріоритетність, на думку автора, залишається за топосом степу. Опозиційні образи творяться з допомогою персоніфікації, риторичних звертань, окликів, питань; діалог між голосами надає динаміки наративові; власне, опису природи читач і не спостерігає.

Зовсім інший тип творчості і стильовий напрям репрезентує творчість Л. Чернова (Малошийченка) (1899–1933). Карколомна доля письменника підносила його на вершини і кидала у вир випробувань. Так і не здобувши університетської освіти, він не засмутився, багато подорожував (на Далекий Схід, до Сибіру, в Індію). Повернувшись в Україну, займався акторством, організацією театру, освоював мистецтво кіно, був дипломатом і журналістом. Блискуче володіючи словом, гострий, дотепний, спостережливий, він був бажаним автором у тодішніх часописах, друкувався у „Літературному ярмарку”, „Пролітфронті”, видавав книжки поезії, оповідань, фейлетонів, подорожніх нарисів: „125 день під тропіками” (1928), „Сонце під веслами” (1929), „Станція Знам'янка” (1930), „Людина з іншої планети” (1931), „Диваки прикрашають світ” (1929), „Пригоди професора Вокса на острові Ціпаго” (1931), „Подарунок молодим кінематографістам” (1930). Рання смерть 1933 року запобігла арештові талановитого письменника, остання його книга поезій вийшла в світ вже по смерті автора „На розі бур” (1933). Проте пізніше письменник був звинувачений у націоналізмі, а його твори заборонені. Статтю талановитому письменникові присвятив у 1940-і рр. С. Гординський. Наприкінці ХХ століття розвідки про нього створили Р. Доценко, Л. Куценко, Л. Ушкалов, Р. Мельників [5]. 2005 року вийшла збірка творів Л. Чернова „Кобзар на мотоциклі”, в яку увійшли

маловідомі твори митця [12]. Харків притягував письменника, мандрівника і „дивака”, відтак у 1928–1929 рр. він написав „кіносимфонію” „Харків”, футуристичну за своєю образністю. Проте, з огляду на предмет аналізу, обмежимося малою прозою митця.

У березневному числі „Літературного ярмарку” за 1929 рік була надрукована „Вступна інтермедія” Л. Чернова, що в гумористичному ракурсі дуже точно висвітлювала прикмети найбільших українських міст – Києва, Харкова, Одеси і Сталіно (нині – Донецьк). Спостережливість і дотепність автора вказують на характерні прикмети кожного урбаноніма: Харків – „це голова”, „тут уряд, тут найліпші театри, малярі, композитори, кіно, радіо” [11, с. 5]; „Правда, в Харкові тисячооспівана Лопань, церобкоопівські черги, ноголомні тротуари, лінівні службовці, що ніяк не хочуть українізуватися... В Харкові тьма на околицях, брутальні кондуктори, контрамарочники, автоломний брук...” [11, с. 6]. Проте захоплення митця викликають культурні маркери міста: театр „Березіль”, часописи „УЖ” („Універсальний журнал”), „Авангард”, „Вісті ВУЦВК”. Персоніфікація Харкова відбувається в образі ділової людини – організатора, керівника: „Харків – це оця колективна людина, що в прекрасному напруженні схилилась край столу над кресленням” [11, с. 7]. Київ у сприйнятті Л. Чернова – „вчений, ерудит, митець”; „літня, стала, досвідчена людина” [11, с. 8]. Індивідуально-авторське протиставлення обох столиць може видатися дискусійним, проте не позбавленим дотепності і культурологічної влучності: „Харків – пролетар без роду й племені. У Києва – ледве чутний лоск якоїсь невимовно-запашної історичної шляхетності. Харків – голова. Харків і досі в шкірянці. Київ – серце. ... Нам він віддасть свої великі знання, свій виплеканий віками досвід, свою мистецьку шляхетність” [11, с. 8].

Одеса відіграла велику роль в особистій долі письменника, звідси він вирушав у велике тропічне плавання, сюди повернувся. Фрагмент інтермедії, присвячений південній „перлині біля моря” написаний у патетично-піднесеному риторичному стилі, насиченому звертаннями, окликами, порівнянням із Семірамідою. Одеса у сприйнятті Л. Чернова – „комерсант”, у якого „в очах блискавична невсипуща гостра думка” [11, с. 9]. І нарешті – Сталіне: „почесний пролетар плоттю і кров’ю”, „всесоюзна кочегарка”, що персоніфікується в образі дужого шахтаря з мускулястими руками і крицевим поглядом [11, с. 9]. Передбачаючи блискучі перспективи України, що має такі природні багатства і людські ресурси, Л. Чернов виявляється суголосним часові – 1929 рік був проголошений Сталіним як „рік великого перелому”, коли „був взятий курс на індустріалізацію”. Створений ним образ найбільших і найвагоміших в економічному і політичному сенсі міст є гумористично-шаржовою відповіддю на „соціальне замовлення часу”, однак наголосимо на іронічній домінанті творчості письменника, в основі якої лежить реалістично влучне спостереження над характерами і

конфліктами сучасності, психологічна точність і вміння гранично концентрувати смисл в кожній деталі.

Прихильник і учасник „Авангарду” Л. Чернов був дуже близьким за стилем і світосприйманням до експериментаторської прози М. Йогансена, В. Петрова (Домонтовича), А. Любченка. Згадана „Вступна інтермедія”, жанр-вставка, що має власний семантико-генологічний код, що алюзійно зіставляється з експериментаторським „Вертепом” А. Любченка.

Третій заявлений у заголовку статті письменник – реаліст, член „Техно-мистецької групи А”, очолюваної М. Йогансеном, Павло Іванов. Дебютував у „Літературі. Науці. Мистецтві” новелою „Хвилини в минуле” (1924). Публікувався у часописах „Всесвіт”, „Нова громада”, „Культура і побут”, „Службовець”, альманасі „ВАПЛІТЕ”. Вийшли збірки оповідань „Навколо праці” (1925), „Ніч і день” (1930) [3]. Урбаністичний дискурс у прозі письменника вибудовується крізь призму доль його мешканців. У поле обсервації автора потрапляли вуличні торговці-китайці („Лі-Пен-Чан”, 1925), дрібні ремісники, але найбільше його цікавила „нова буржуазія”, що утворювалася з різного роду спекулянтів. Сатиричного спрямування набули оповідання „Батистова історія”, „На понт”, „Золоті зуби”. Предметом сатиричного викриття у першому творі є обладнання з міфологічним французьким батистом, який начебто нелегально продає лікар Макаревський. Двоє ділків, Лев Михайлович і Микола Васильович, мали намір купити велику партію цієї тканини і перепродати її втричі дорожче. Насправді їх ошукали, забравши значну суму грошей і вказавши неіснуючу адресу складу. П. Іванов висміює наміри новітніх ділків розбагатіти. Оповідання „На понт” (1925) має жаргонний заголовок. Новітній комерсант Борис Михайлович займається контрабандою, живе з красунею Сарою в розкоші. Авантюрно-пригодницький сюжет з кількатисячною обладункою завершується арештом головного персонажа. А його партнером у торгівлі золотом виявляється колишній коханець Сари, чекіст Микола Карпенко. Будуючи динамічний сюжет, даючи іронічні характеристики своїм героям, автор намагається зацікавити читача. Рівень художньої майстерності письменника поступається новелістиці О. Слісаренка, М. Йогансена та ін., але прагнення відгукнутися на актуальні виклики і проблеми свого часу заслуговують на пошану.

Оглянувши тематику „міських” творів трьох маловідомих письменників, ми пересвідчилися у величезному творчому потенціалі літератури „розстріляного відродження”. Урбаністичні мотиви пронизують прозу цієї доби. Класичним „міським текстом” стала „Вступна новела” М. Хвильового до збірки „Сині етюди”, в якій проспівана ода Харкову. Тема міста розгортається то в ландшафтному (вулиці, парки, кав’ярні, театри, установи тощо), то в культурологічному просторах, репрезентована в усіх родах літератури. Ми обрали різностильових письменників – символіста, футуриста і реаліста, – аби

повернути їх імена в літературний контекст, розглянути стильове розмаїття їх творів.

Архіви і книгосховища бібліотек зберігають десятки творів, котрі чекають на свого читача. Тема міста у різноманітних ракурсах присутня в них, адже, як слушно писав М. Йогансен, вона жила кожного другого українського письменника. Тож перед дослідником залишається широке поле для наукової обсервації.

Список використаної літератури

1. Агєєва В. Координати урбаністичного простору / Віра Агєєва // Кур'єр Кривбасу. – 2006. – № 198. – С. 154–163. **2. Вірин П.** В степ / Павло Вірин // Музагет. – К., 1919. – С. 41. **3. Іванов П.** Ніч і день : новели / Павло Іванов. – Х. – К.: ДВУ, 1930. – 224 с. **4. Лотман Ю.М.** Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Юрий Лотман // Лотман Ю.М. Избранные статьи: В 3 т. – Таллинн, 1992. – Т. 2. – С. 9–21. **5. Мельників Р.** На розі бур театру бунтів: штрихи до портрета Леоніда Чернова (Малошийченка) [Електронний ресурс] / Р. Мельників. – Режим доступу до джерела: <http://beta.ukrcenter.com/25795/>. **6. Мовчан Р.** Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі : монографія / Раїса Мовчан. – К.: ВД „Стилос”, 2008. – 544 с. **7. П'ядик Ю.** Комендант Павло Іванович / Юрій П'ядик // Українська літературна енциклопедія. – Т. 2. – К., 1990. – С. 544. **8. Топоров В.Н.** Петербургский текст русской литературы: Избранные труды / В. Топоров. – СПб.: Искусство-СПб, 2003. – 616 с. **9. Фоменко В.Г.** Українська урбаністична проза ХХ століття: еволюція, проблематика, поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Віра Фоменко / НАН України; Ін-т л-ри ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 40 с. **10. Цимбал Я.** „Харківський текст” 1920-х: обірвана спроба / Ярина Цимбал // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Вип. 18. – К.: Ін-т літератури ім. Т. Шевченка, 2010. – С. 54 – 61. **11. [Чернов Л.]** Вступна інтермедія / Леонід Чернов // Літературний ярмарок. – 1929. – кн. 4 (134). Березень. – С. 4 – 10. **12. Чернов (Малошийченко) Л.** Кобзар на мотоциклі: вірші, гуморески, оповідання, листи, спогади про письменника / Л. Чернов (Малошийченко) / упоряд., передм., примітки І.М. Задої. – Одеса: Барбашин, 2005. – 320 с.

Ленська С. В. Модерні стратегії урбаністичного дискурсу в малій прозі 1920-х рр. (П. Вірин, Л. Чернов (Малошийченко), П. Іванов)

Стаття присвячена аналізу урбаністичних мотивів у творчості трьох забутих письменників „розстріляного відродження”, які представляють символістську, авангардну і сатирично-реалістичну стратегії в українській малій прозі 1920-х рр.

П. Вірин в пейзажному етюді „В степ” розгортає символістський дискурс, протиставляючи „степ,” і „місто” як опозицію „природи” і

„цивілізації”. Л. Чернов (Малошийченко) гумористично персоніфікує чотири найбільші міські топоси – Київ, Харків, Одесу і Сталіно (Донецьк), визначаючи роль кожного в економічному і культурному просторі України. П. Іванов, зовсім забутий нині письменник-реаліст 1920-х рр., сатирично викриває сучасне йому міське міщанство.

Аналіз тематичного та стильового дискурсу урбаністичних мотивів забутих українських письменників репрезентує багатство і розмаїття, художню вартість української літератури „розстріляного відродження” – короткого, але надзвичайно важливого періоду вітчизняного літературного процесу.

Ключові слова: урбаністичний дискурс, „розстріляне відродження”, мала проза, символізм, авангард, сатира, реалізм.

Ленская С. В. Модернистские стратегии урбанистического дискурса в малой прозе 1920-х гг. (П. Вирин, Л. Чернов (Малошийченко), П. Иванов)

Статья посвящена анализу урбанистических мотивов в творчестве трех забытых писателей „расстрелянного возрождения”, которые представляют символистскую, авангардную и сатирически реалистичную стратегии в украинском малой прозе 1920-х гг

П. Вериных в пейзажном этюде „В степ” разворачивает символистский дискурс, противопоставляя „степ” и „город” как оппозицию „природы” и „цивилизации”. Л. Чернов (Малошийченко) юмористически олицетворяет четыре крупнейшие городские топоса – Киев, Харьков, Одессу и Сталіно (Донецк), определяя роль каждого в экономическом и культурном пространстве Украины. П. Иванов, совсем забытый ныне писатель – реалист 1920-х гг, сатирически разоблачает современное ему городское мещанство.

Анализ тематического и стилового дискурса урбанистических мотивов забытых украинских писателей представляет богатство и разнообразие, художественную ценность украинской литературы „расстрелянного возрождения” – короткого, но чрезвычайно важного периода отечественного литературного процесса.

Ключевые слова: урбанистический дискурс „расстреляного возрождения”, малая проза, символизм, авангард, сатира, реалізм.

Lenska S. V. The Modern Urban Discourse Strategies in a Small Prose of the 1920s (P. Virin, L. Chernov (Maloshiychenko), P. Ivanov)

The article is devoted to the analysis of urban motives in the works of the three forgotten writers of the „Executed Renaissance”, which is symbolist, avant-garde and satirical realistic strategies in small prose of the 1920s.

P. Viryn in landscape studies „In steppe” expands the symbolic discourse, contrasting „the steppe” and „the city” as opposition to „the nature” and „the civilization”. L. Chernov (Maloshiychenko) humorously represents the four largest urban topos – Kyiv, Kharkiv, Odessa and Stalino (Donetsk),

defining the role of each in the economic and cultural space of Ukraine. P. Ivanov, it is now forgotten writer realist of 1920s, satirically exposes contemporary urban petty bourgeoisie.

Analysis of the thematic and stylistic discourse of urban motives of forgotten Ukrainian writers represent the richness, diversity and artistic value of Ukrainian Literature of „Executed Renaissance” – a short but crucial period of national literary process.

Key words: urban discourse, „Executed Renaissance”, the symbolism, the avant-garde, satire, realism.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. О. М. Ніколенко

УДК 82 – 6 : 82 – 95

Г. С. Мазоха

ЛИСТИ МИТЦІВ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важливою складовою частиною всієї літературної спадщини письменника є його епістолярій, найвагомніше першоджерело для рецепції художнього світу митця. Приватна кореспонденція представляє науковий інтерес не тільки як матеріал для вивчення біографії, але і як оригінальний чинник, в якому відображена вся багатогранність духовного життя письменника, індивідуальні особливості його мислення.

Однією з об'єктивних причин недостатнього вивчення листів, як таких і письменницьких зокрема, є, і на цьому наголошує переважна більшість дослідників, відсутність праць, присвячених теоретичним питанням епістолографії. На Другому Міжнародному конгресі українців було відзначено брак теорії листа в українському літературознавстві, хоч, за слушним зауваженням дослідниці з української діаспори Олександри Ю.Копач, „епістолографія – це тепер самостійна повновартісна ділянка літературознавства [1, с.134]”. Тому сьогодні винятково важливим видається завдання виробити основні теоретико-методологічні орієнтири цілісно-системного аналізу приватної письменницької кореспонденції, адже епістолярій цей, за словами Ю.Шереха, „замаскований внутрішній діалог автора з власною совістю [2, с.62]”, надзвичайно багато дає не лише для вірогідного уявлення про перипетії особистого життя митців слова, а й поглиблює наші знання про епоху, про поступ художньої думки, про взаємини між літературними та громадськими діячами.